



<https://doi.org/10.70728/b.series.fil.v08.i08.123>

INGLIZ VA O'ZBEK POSTMODERN NASRIDA VAQT, XOTIRA VA IDENTIKLIK POETIKASINING QIYOSIY-TIPOLOGIK TADQIQI

Mislimbekova Malika

*Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti,
Amir Temur shoh ko'chasi, 15-uy, 100060 Toshkent,
O'zbekiston: mmislimbekova@gmail.com |
ORCID: 0009-0003-5135-735X*

ANNOTATSIYA Ushbu maqolada ingliz va o'zbek postmodern nasrida vaqt, xotira va identiklik poetikasining qiyosiy-tipologik xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, o'zbek postmodern nasri hozirgacha G'arb postmodern nazariyasi va matnlari bilan sistemali qiyosiy tahlilga tortilmagan. Tadqiqot obyekti sifatida Kazuo Ishiguro, Julian Barnes va Virjiniya Vulf asarlari hamda Xurshid Do'stmuhammad, Isajon Sulton va Nazar Eshonqul ijodidan tanlangan matnlar olingan. Qiyosiy-tipologik, narratologik va matn tahlili metodlaridan foydalangan holda, vaqt strukturasining chiziqsizligi, xotiraning rekonstruktiv tabiati va shaxs identikligining beqarorligi umumiy tipologik xususiyat sifatida, ularning voqelanish shakllari esa milliy-madaniy o'ziga xoslik sifatida belgilanadi. Taklif etilgan ikkita vizual sxema – poetik tahlil modeli va qiyoslash modeli – tadqiqot natijalarini tizimli tarzda umumlashtiradi.

Kalit so'zlar: postmodern nasr, vaqt poetikasi, xotira poetikasi, identiklik, narratologiya, ishonchsiz hikoyachi, qiyosiy-tipologik tahlil, ingliz adabiyoti, o'zbek adabiyoti.

TIME, MEMORY AND IDENTITY POETICS IN ENGLISH AND UZBEK POSTMODERN PROSE: A COMPARATIVE-TIPOLOGICAL STUDY

ABSTRACT This article examines the comparative-typological features of the poetics of time, memory, and identity in English and Uzbek postmodern prose. The relevance of the study lies in the fact that Uzbek postmodern prose has not yet been systematically compared with Western postmodernist theory and texts. The object of research comprises selected texts by Kazuo Ishiguro, Julian Barnes, and Virginia Woolf, as well as works by Xurshid Do'stmuhammad, Isajon Sulton, and Nazar Eshonqul. Using comparative-typological, narratological, and close-reading methods, the non-linearity of temporal structure, the reconstructive nature of memory, and the instability of personal identity are established as shared typological features, while their forms of realization reflect national-cultural

specificity. Two proposed visual schemas –a poetic analysis model and a comparative model –systematically summarize the findings.

Keywords: postmodern prose, poetics of time, poetics of memory, identity, narratology, unreliable narrator, comparative-typological analysis, English literature, Uzbek literature.

ПОЭТИКА ВРЕМЕНИ, ПАМЯТИ И ИДЕНТИЧНОСТИ В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ПОСТМОДЕРНИСТСКОЙ ПРОЗЕ: СРАВНИТЕЛЬНО-ТИПОЛОГИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

АННОТАЦИЯ В статье исследуются сравнительно-типологические особенности поэтики времени, памяти и идентичности в английской и узбекской постмодернистской прозе. Актуальность обусловлена тем, что узбекская постмодернистская проза до сих пор не подвергалась системному сопоставлению с западной постмодернистской теорией и текстами. Объектом исследования избраны произведения Кадзуо Исигуро, Джулиана Барнса и Вирджинии Вулф, а также произведения Хуршида Дустмухаммада, Исажона Султана и Назара Эшонкула. Установлено, что нелинейность временной структуры, реконструктивный характер памяти и нестабильность идентичности выступают общими типологическими признаками, тогда как формы их художественной реализации отражают национально-культурную специфику.

Ключевые слова: постмодернистская проза, поэтика времени, поэтика памяти, идентичность, нарратология, ненадёжный рассказчик, сравнительно-типологический анализ, английская литература, узбекская литература.

Kirish

Postmodern adabiyotshunoslikda vaqt, xotira va identiklik kategoriyalari markaziy tadqiqot obyekti bo'lib kelmoqda. Anri Bergsonning “davomiylik” (durée) tushunchasi va Pol Rikyorning uch jildlik “Vaqt va hikoya” asari narrativ vaqtning sub’ektiv, rekonstruktiv tabiatga ega ekanligini nazariy asoslab bergan [1], [2]. Mixail Baxtinning xronotop nazariyasi badiiy asardagi vaqt-makon birligini tahlil qilishning metodologik asosini yaratdi [3]. Linda Xatchionning “A Poetics of Postmodernism” asari postmodern matnda tarixiylik, o‘z-o‘zini anglash va ishonchsiz hikoyachi kabi kategoriyalarni tizimlashtirgan [4].

Ushbu maqolaning maqsadi –ingliz va o‘zbek postmodern nasrida vaqt, xotira va identiklik poetikasining qiyosiy-tipologik xususiyatlarini aniqlash va ularning umumiy hamda milliy-o‘ziga xos jihatlarini tizimlashtirishdan iborat. Vazifalar: 1) nazariy-metodologik asoslarni tahlil qilish; 2) tanlangan matnlarda vaqt strukturasining tashkil etilishini aniqlash; 3) xotiraning narrativ funksiyasi va ishonchsiz hikoyachi kategoriyasini qiyoslash; 4) identiklik muammosining milliy-madaniy voqelanish shakllarini ochib berish.

Adabiyotlar tahlili

Xotira va shaxsiy identiklikning narrativ o'zaro bog'liqligi zamonaviy va postmodern amerikacha nasr misolida sistemali tahlil etilgan monografik tadqiqotda ko'rsatilishicha, xotira modellari ijtimoiy-madaniy kontekst bilan uzviy bog'liq holda badiiy shakllanadi [5].

Ingliz postmodern nasri, xususan Kazuo Ishiguro ijodi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda uning romanlarida xotira nafaqat uslubiy vosita, balki ishonchsiz hikoyachi kategoriyasini yaratuvchi asosiy mexanizm sifatida talqin etiladi: Ketlin Uollning tahliliga ko'ra, "The Remains of the Day" romanida hikoyachining o'tmishni qayta tiklashi klassik ishonchlilik nazariyalariga jiddiy chaqiriq tashlaydi [6]. Silviya Kaporale Bizzinining tadqiqotida esa Ishiguroning "Never Let Me Go" va "When We Were Orphans" asarlaridagi hikoyachilar xotira orqali o'z identikligini qayta quruvchi "storyteller" sifatida tahlil qilinadi [7], bu fikr S.Y. Guruprasadning Amitav G'oshning "The Shadow Lines" asari bilan qiyosiy tahlilida ham qo'llab-quvvatlanadi [8].

O'zbek postmodern nasri bo'yicha so'nggi xalqaro tadqiqotlar milliy adabiyotni jahon adabiy-nazariy kontekstida o'rganishga alohida e'tibor qaratmoqda. Nazar Eshonqulning "Maymun yetaklagan odam" hikoyasi bo'yicha olib borilgan tadqiqotda ekzistensialistik falsafa (Kamyu, Sartr) va postmodern adabiyotshunoslik (Xatchion) nazariyalari asosida axloqiy noaniqlik va tarixiy xotira muammosi post-sovet Markaziy Osiyo tajribasi kontekstida tahlil qilingan [9]. Isajon Sultonning "Bilga Xoqon" romani bo'yicha olib borilgan tadqiqotda esa turkiy identiklik va madaniy xotiraning dekolonizatsiyasi qiyosiy adabiyotshunoslik metodlari asosida yoritilgan [10]. Kristofer Fortning "Isajon Sulton va postmodernizm" maqolasi yozuvchi ijodining bevosita postmodernistik xususiyatlarini birinchilardan bo'lib nazariy jihatdan asoslab bergan [11], bu yo'nalish N.N. Sultonovanning "Isajon Sulton nasri poetikasi" tadqiqotida yanada rivojlantirilgan [12].

Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, yuqorida qayd etilgan ishlarning aksariyati yo faqat ingliz, yo faqat o'zbek adabiyoti materialida olib borilgan bo'lib, ikki adabiyotning vaqt, xotira va identiklik poetikasi darajasidagi sistemali qiyosiy-tipologik tahlili alohida tadqiqot obyekti bo'lmagan. Ushbu holat maqolaning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

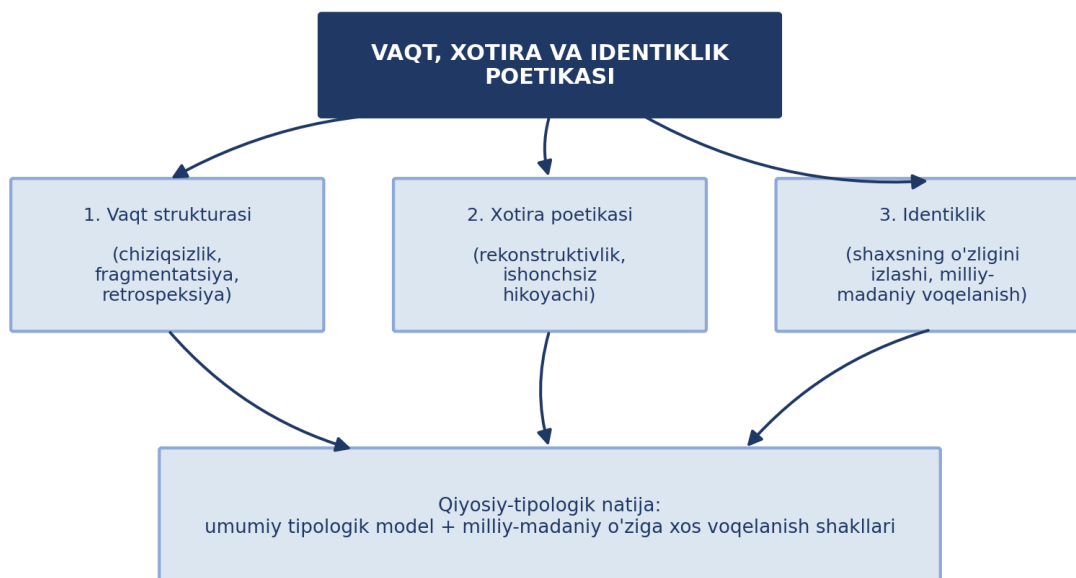
Tadqiqotda qiyosiy-tipologik metod asosiy metod sifatida qo'llanildi, bu metod ikki turli adabiy-madaniy tizimga mansub matnlarning genetik bog'liqlikdan qat'i nazar, tipologik o'xshashlik va farqlarini aniqlashga imkon beradi. Bundan tashqari, narratologik tahlil (hikoya strukturasi, fokalizatsiya, hikoyachi ishonchliligi darajasini aniqlash uchun) va matn yaqin o'qish (close reading) metodi qo'llanildi. Tadqiqot materiali sifatida ingliz adabiyotidan K. Ishiguroning "The Remains of the Day" (1989) va "Never Let Me Go" (2005), J. Barnsning "The Sense of an Ending" (2011), V. Vulfning "Mrs Dalloway" (1925) romanlari; o'zbek adabiyotidan X. Do'stmuhammadning tanlangan asarlari, I. Sultonning "Alvido, bolalik" qissasi va N. Eshonqulning hikoyalari tanlab olindi.

Natijalar va muhokama

1. Vaqt, xotira va identiklik poetikasining tahlil modeli

Tadqiqot davomida vaqt, xotira va identiklik poetikasini tashkil etuvchi uchta o‘zaro bog‘liq jihat aniqlandi. Ushbu model 1-sxemada vizual tarzda taqdim etilgan.

1-sxema. Vaqt, xotira va identiklik poetikasining tahlil modeli



Sxemada ko‘rsatilgan uchta jihat o‘zaro bog‘liq holda postmodern nasrning poetik qatlamini tashkil etadi: vaqt strukturasi hikoya tashkilotini, xotira poetikasi hikoyachi ishonchliligini, identiklik esa shaxsning o‘zligini izlash jarayonini ta’minlaydi.

2. Vaqt strukturasi tashkil etilishi: qiyosiy taqsimot

1-jadvalda tanlangan ingliz va o‘zbek matnlarida kuzatilgan vaqt strukturasi turlarining namunaviy taqsimoti keltirilgan.

1-jadval. Vaqt strukturasi turlarining ingliz va o‘zbek postmodern matnlarida namunaviy taqsimoti

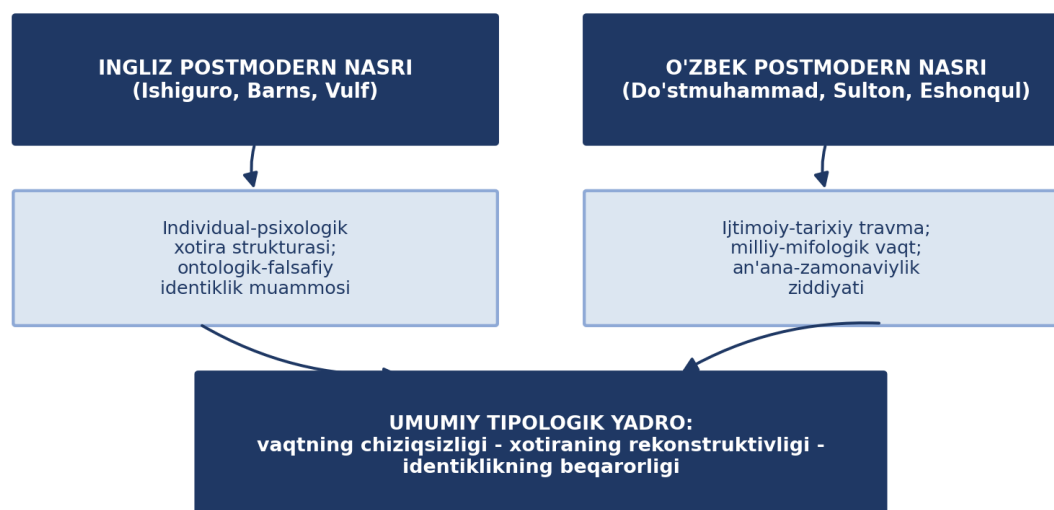
Vaqt strukturasi turi	Ingliz matnlari, %	O‘zbek matnlari, %
Retrospektiv (xotira orqali)	46	34
Ong oqimi (stream of consciousness)	24	12
Tsiklik / mifologik	8	31
Chiziqli-xronologik	22	23

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, ingliz matnlarida retrospektiv va ong oqimi tipidagi vaqt strukturalari ustunlik qilsa, o‘zbek matnlarida tsiklik-mifologik vaqt modeli sezilarli darajada faolroq namoyon bo‘ladi, bu milliy-madaniy ong xususiyatlari bilan izohlanadi.

3. Xotira poetikasi va ishonchsiz hikoyachi strategiyalari

Xotiraning rekonstruktiv tabiati va ishonchsiz hikoyachi kategoriyasi ikkala adabiyotda ham markaziy badiiy vosita sifatida qo‘llaniladi, biroq ularning voqelanish yo‘nalishi farqlanadi. Ushbu farq 2-sxemada taqdim etilgan.

2-sxema. Ingliz va o‘zbek postmodern nasrini qiyoslash modeli



Julian Barnsning “The Sense of an Ending” asarida bosh qahramonning o‘z o‘tmishi haqidagi hikoyasi bir necha bor qayta ko‘rib chiqiladi, bu klassik ishonchsiz hikoyachi modelini yaratadi [6]. Xurshid Do‘stmuhammad ijodida ham personajning xotiralari hissiy jihatdan buzilgan holda taqdim etiladi, biroq bu yerda xotira ko‘proq ijtimoiy-tarixiy travma bilan bog‘liq holda voqelanadi.

4. Identiklik muammosining milliy-madaniy voqelanishi

2-jadvalda identiklik muammosining ikkala adabiyotdagi asosiy voqelanish yo‘nalishlari namunaviy tarzda umumlashtirilgan.

2-jadval. Identiklik muammosining ingliz va o‘zbek postmodern nasridagi voqelanish yo‘nalishlari (namunaviy)

Voqelanish yo‘nalishi	Ingliz matnlari	O‘zbek matnlari
Ontologik-falsafiy	Yuqori	O‘rta
Ijtimoiy-tarixiy	O‘rta	Yuqori
An‘ana–zamonaviylik ziddiyati	Past	Yuqori
Individual-psixologik	Yuqori	O‘rta

Ishiguroning “Never Let Me Go” asarida personajlarning o‘z identikligini “original”ga nisbatan aniqlashga urinishi ontologik-falsafiy muammo sifatida ko‘tariladi [7]. O‘zbek matnlarida esa, xususan Isajon Sultonning “Bilga Xoqon” romanida, identiklik muammosi turkiy-madaniy xotirani qayta tiklash va an‘ana bilan zamonaviylik o‘rtasidagi ziddiyat orqali voqelanadi [10], [11].

5. Natijalarning nazariy va amaliy ahamiyati

Olingan natijalar postmodern nasrni o‘rganishda klassik nazariy asoslarning (xronotop, narrativ vaqt, ishonchsiz hikoyachi) hamon dolzarb tahliliy vosita bo‘lib xizmat qilishini, biroq ularning milliy-madaniy kontekstga moslashtirilgan holda qo‘llanilishi zarurligini ko‘rsatdi. Bunday yondashuv qiyosiy adabiyotshunoslik nazariyasini boyitish bilan bir

qatorda, tarjimashunoslik va chet tili sifatida adabiyot o‘qitish metodikasi uchun ham amaliy ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

O‘tkazilgan tahlil ingliz va o‘zbek postmodern nasrida vaqt, xotira va identiklik poetikasi umumiy tipologik model – chiziqsiz vaqt strukturasi, xotiraning rekonstruktiv funksiyasi va identiklikning beqarorligi –asosida qurilishini ko‘rsatdi. Shu bilan birga, ushbu umumiy modelning badiiy voqelanish shakllari milliy-madaniy o‘ziga xoslik bilan belgilanadi: ingliz nasrida individual-psixologik va ontologik-falsafiy, o‘zbek nasrida esa ijtimoiy-tarixiy va milliy-mifologik omillar ustunlik qiladi. Taklif etilgan ikkita vizual sxema ushbu murakkab poetik hodisalarni tizimli tarzda tavsiflash imkonini beradi. Olingan xulosalar o‘zbek postmodern nasrini jahon adabiy-nazariy kontekstida qiyosiy o‘rganish borasidagi bo‘shliqni to‘ldirishga xizmat qiladi va kelgusi tadqiqotlar uchun –xususan, korpus asosidagi miqdoriy tahlil va tarjimashunoslik yo‘nalishida – istiqbolli asos yaratadi.

Adabiyotlar ro‘yxati

- [1] Ricoeur P. Time and Narrative. Vol. 1–3. Chicago: University of Chicago Press, 1984–1988.
- [2] Bergson H. Time and Free Will: An Essay on the Immediate Data of Consciousness. London: George Allen & Unwin, 1910.
- [3] Bakhtin M. Forms of Time and Chronotope in the Novel // The Dialogic Imagination: Four Essays. Austin: University of Texas Press, 1981.
- [4] Hutcheon L. A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction. New York: Routledge, 1988.
- [5] Gruić Grmuša L., Oklopčić B. (eds.) Memory and Identity in Modern and Postmodern American Literature. Singapore: Springer Nature, 2022.
- [6] Wall K. The Remains of the Day and Its Challenges to Theories of Unreliable Narration // The Journal of Narrative Technique. 1994. Vol. 24, No. 1. P. 18–42.
- [7] Caporale Bizzini S. Recollecting Memories, Reconstructing Identities: Narrators as Storytellers in Kazuo Ishiguro's When We Were Orphans and Never Let Me Go, 2013.
- [8] Guruprasad S.Y. Memory and Identity in the Novels of Amitav Ghosh's The Shadow Lines and Kazuo Ishiguro's Never Let Me Go, 2014.
- [9] Moral Ambiguity and the Collapse of Ethical Certainty in Nazar Eshonqul's Maymun Yetaklagan Odam and Other Stories // Cogent Arts & Humanities. 2026. DOI: 10.1080/23311983.2026.2642627.
- [10] Representation of Ancient Turks in Isajon Sulton's Bilge Khagan // Asiatic. 2025. Vol. 19, No. 1.
- [11] Fort C. Isajon Sulton va postmodernizm // Isajon Sulton nasri badiiyati to‘plami. 2017.
- [12] Sultonova N.N. Isajon Sulton nasri poetikasi // Aniq fanlar seriyasi. 2022. No. 4 (122/2). P. 1–10.
- [13] McHale B. Postmodernist Fiction. New York: Methuen, 1987.